

Квіти на снігу
Надія Гуменюк

Авдієві ніколи не забути своєї коханої Соломійки. Колись він не встиг урятувати її. Тепер чоловік живе як відлюдник, неподалік тієї самої криниці, що забрала Соломійчине життя... Та цього разу він рятує незнайомку, приречену на смерть у ній. Врятована – донька художника, який загадково загинув у своїй майстерні. Дівчина випадково відшукала батькові картини в будинку Немолюків, один з яких відняв у Авдія найдорожче. Час повертати борги минулого, час віддавати вкрадене, час розставляти все на свої місця... Ніщо не минає безслідно, все має своє продовження – такий лейтмотив роману, сучасної варіації біблійної притчі про Авеля та Каїна.

Надія Гуменюк
Квіти на снігу

© Лис Н. П., 2018

© DepositPhotos.com / shu999, обкладинка, 2018

© Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2018

Криниця (Замість прологу)

Крик пронизав його, мов куля навиліт:

– Не підхо-о-о-одь!!!

Чоловік зірвався, виштовхнув із горла клубок густої задухи, опустив із ліжка важкі набряклі ноги, намацав пальцями капці. Виборсувався зі сну, як потопельник із водяного крутежу. Ще раз хапнув ротом повітря й нарешті таки випірнув на поверхню. Ніч хоч в око стрель. А над нею вселенська тиша. І тільки десь у лабіринтах його схарапудженого мозку продовжує битися оте надривне й застережливе «Не підхо-о-о-одь!!!».

Колись той крик будив його мало не щоночі. Потім він навчився, як не чути його: за день, бувало, сам так накричиться, так наредпетується, що аж горлянка пече, увечері заправить ту печію казьонкою й спить до самісінького ранку як убитий. Головне – не залишатися наодинці із собою вдень, не дати крику заскочити себе зненацька. Але тепер...

Він обхоплює голову, затуляє долонями вуха. Намарне. Здається, голос всотується в нього через припухлі долоні, через голі ступні, через

розширені пори шкіри. Чоловік здіймає над головою руки зі стиснутими кулаками, розтуляє рота: мусить перекричати той крик, мусить прогнати.

- А-а-а-а... У-у-у-у!!!

Він уже не кричить, а вие, як вовкулака. Голос стихає, ніби злякався того виття. Але чоловік знає, точно знає, що той не зник, не розчинився в чорноті ночі, ні-ні, він забився в котрийсь із темних кутків кімнати, заховався, причаївся, перетворився на тривожну вібрацію повітря, що змушує так дрібно сіпатися його важке тіло. Зараз той голос нагадає про себе й знову до самого ранку буде будити його, розтрижджувати пам'ять, ворохобити й нидіти десь там, де в людини має бути душа.

Якийсь беззвучний схлип прокотився темрявою. Якесь дивне тремтіння зворухнуло ніч. Звідки воно? А-а-а-а... Він хапає сокиру, давно сховану під ліжком, і йде. До криниці. До тієї прояви, з якої виринається голос. До тієї вирви, того казана пекельного, що ось уже стільки ночей вихлюпує на нього свій смоляний окріп.

Чоловік обережно несе своє велике набрякле тіло через двір мерехтливою доріжкою з рожевого базальту, повільно підходить до чорного металевого мережива хвіртки, хапається за роззявлену пащу чи то дракона, чи то динозавра на ній і зразу ж перелякано відсмикує руку, ніби той ящір ожив і намірився зімкнути на ній свої залізні щелепи. Погляд, спрямований за хвіртку, на пагорбок, від якого збігає дорога, застигає, очі розширюються від жаху. Густі клуби білого нічного туману котяться до криниці, оповивають її з усіх боків і вже здаються хмарами, які піднімають її над землею й несуть, несуть кудись. Ось уже й він по коліна в тому білому хмаровинні пливе за криницею - у вічну безвість чи на вічний суд?

І раптом над жовтим зрубом криниці, біля довгої шиї дерев'яного журавля, з'являються чиїсь руки, здійняті до неба, за ними - голова, плечі. Мить - і вони опускаються, зникають. Знову з'являються й знову зникають. Ніби хтось благає небесні сили витягти його з темної безодні, з білої драговини туману. Вражений мозок чоловіка, який стільки років носив у собі ту криницю, як ракову пухлину, не може усвідомити, чи випірнуло побачене з минулого, чи відбувається ось зараз, у цю глупу ніч, - він вимикається, згасає, як перегоріла лампочка. Велике тіло спочатку застигає на місці, тоді повільно сповзає по хвіртці й падає на доріжку, якраз під розчепірені лапи чорної містичної істоти з роззявленою пащею.

- А-а-а-а... У-у-у-у!!!

Хтось вмикає світло в садибі навпроти, виходить на дорогу, насторожено вслухається. Але не у виття, що б'ється об нічну темінь поруч, а в слабкий стогін, що ледь долинає з краю вулиці, від криниці. Він хутко минає сусідську хвіртку з потворним ящером, що причаївся серед чорного, відлитого з металу мережива, як павук серед павутиння, обходить важкі ковані ворота, високий мур. Хтось такого ж зросту, з таким самим впертим нахилом сивої голови, з таким же трохи випнутим підборіддям, як у чоловіка, який лежить біля хвіртки. Хтось... Двійник? Згусток матеріалізованої пам'яті? Воскреслий із мертвих?

– І хто ж ти, зеленоока? Звідкіля прибилася до цих місць такої темної ночі? І що мені з тобою робити? У міліцію телефонувати, швидку на поміч кликати чи ждати, поки ти відволодаєшся й сама скажеш? Мо', і зовсім ні до чого тобі ті зайві свідки? Хтозна, у яку халепу ти втрапила? Га? Та чого ж ти так вчепилася пальчиками в цю полотняну торбежу? Знаєш, коли я ще парубчаком був, панянки з маленькими ридикюльчиками ходили, а тепер... Ну що це за дівочья сумка? Та відпусти ж ти її! Дай-но, я цей писк моди на стілець покладу. Ну добре-добре, не хвилюйся, не буду. Спи. У твоєму віці сон – то найкращі ліки. А я... Усе одно щоночі витрішки продаю, а після цього всього, мабуть, до ранку задрімати не вдасться. Отож, якщо раптом, боронь Боже, щось, то тільки голос подай. Спи-спи, а я трохи поблукаю... Не бійся, не на вулиці, ні – як же я тебе саму покину? То інше... Зовсім інше блукання... От тільки очі заплющу – і вже...

Знов цей запах свіжопобіленої хати, випраних рушників і солодкої розчини, з якої завтра мають вирости паски... Запах Чистого четверга. Він легенько лоскоче серце, ніби хтось молоденькою травинкою по ньому проводить. І раптом...

Хата аж здригнулася від ударів. У дворах завалували собаки. Хтось гидко вилаявся. Я кинувся до вікна. Дві чорні постаті, – одна висока, дебели, а друга коротша, миршава, – облиті мертвотно-білим місячним сяйвом, товклися біля порогу, як опівнічні примари. Але ж привиди не грюкають у двері. Ще кілька ударів ногами знадвору – і сосновий засув у сінях розлетівся вдрузки, а двері розчахнулися навстіж і гепнулися об стіну. Я зіскочив із ліжка й кинувся в сіни, але тато наздогнав мене, поквалливо згріб своїми шкарубкими долонями, затиснув під пахвою, заніс до кімнати й притиснув до подушки.

– Накрийся коцом і лежи мені! Хай тико побачу, що висуваєш носа! Розігнався тут поперед батька в пекло. Щось добре глупої ночі до хати не приб'ється – факт... А до злого... Що б воно там не було, що б ти не побачив – лежи й мовчи! – сказав якимось дерев'яніючим, ніби не своїм голосом.

Мама недавно заснула: цілий день поралася біля хати, чепурила її до Великодня, під пронизливим весняним вітром добілювала стіну на причілку, мало не до півночі розгладжувала рублем[1 – Рубель – вузька дерев'яна дошка з ручкою й поперечними зарубками для качання білизни.] і качалкою випрані рушники та сорочки, замішувала тісто. Тепер, нагло вирвана тим гуркотом і шарварком зі сну, вона ніяк не могла отямитися, уторопати, хто прийшов і що воно діється. Дивилася наполохано на дві смужки світла від кишенькових ліхтариків і зіпала ротом. А тато тремтячими руками вже засвічував лампу.

– Сідайте, людойки добрії! – Мама нарешті спохопилася, накинула на білу нічну сорочку зелену хустку-шальоху, куплену минулої неділі до свята й розвішену на жердці над куфером[2 – Куфер (діал.) – скриня.], показала гостям на лавку біля стіни. – Сідайте, щоб у нас старости сідали, бо ж маємо дівку.

– Дівку, кажеш? Не, ми ниньки посватаємо хазяїна, – розв’язно засміявся вищий і тицьнув пальцем у тата. – Собирайся! Айн, цвай, драй – і ні секунди більше!

– Що це ви таке кажете? Куди збиратися? Ніч же! Господи! Може, вам свіжини? Ми позавчора кабанчика забили. Сідайте до столу, сідайте. Марійко, внеси-но туку[З – Тук (застар.) – сало.]! І бутлика прихопи! – наказує мама сестрі.

– Бутлик – да. Бутлика ми прихопимо. Але на збори – ні секунди більше! Ворушись! – грубо штовхнув тата в плечі нижчий.

– Змилуйтесь! За що? – Мама падає на коліна й заломує руки. – Та він же ніколи мухи не зобидив! Він же такий... Та в селі всі потвердити можуть! Куди ж ви його?

– Много вопросов, гражданочка! Нельзя бути такою любознательною. Як гласить народна мудрість, а ви ж представительніця цього самого народу, любопитній Варварі носа відірвали! Так що бережіть свого носа! – знову регоче високий.

Нижчий відштовхує Марійку, яка підбігла до тата. Сестра падає на вищого, той хапає її за косу.

– Невеста, ти оглохла? Ниньки ми сватаємо твого папашу. А ти сиди й не рипайся! Поки що...

Я зірвався з ліжка, кинувся на нього. І від удару ногою в живіт відлетів до печі.

Двері жалібно скрипнули, ніби якийсь нічний птах раптом сполохано заквилив на порозі. Худорлявий, жилавий, трохи зігнутий вічною селянською роботою, тато вхопився за одвірок, різко повернувся на мій зойк, але не кинувся назад, тільки якимось безпомічно глянув на мене.

– Бережи маму й Марійку!

Я бачив через відчинені двері, як він ішов до автомобіля, що великим чорним жуком-гробовиком причаївся за ворітьми й поблискував проти місяця залізним панциром – повільно, якоюсь старечюю ходю, ніби раптом перетворився на згорбленого діда. «Воронок» сердито блимнув двома жовтими банькатими очима на розквашену дорогу, голосно чмихнув, роззявив пащу, проковтнув нашого тата, пирхнув на нас смердючим димом і, злившись із чорнотою ночі, покотився геть.

Того Великодня ми не скуштували ні шинки, ні ковбаски. Мама все повивозила до міста. Але це не допомогло. За два тижні її сповістили, що її чоловіка Прокопа Горнича разом з іншими арештованими «за пособничество местным бандитам отправили по месту назначения». Де саме те «место назначения» – ані слова.

Пособляв тато хіба буханцем хліба та куснем сала. До нас і справді часом навідувалися з лісу. Свої ж, сільські – сусід Василь Химин, Марійчин хрещений Йосип Чорненький, трюквідний мамин брат Олексій Мартинчук, який до війни разом із татом на заробітки їздив. Але про це жодна жива душа не відала. Не прийнято було в селі обговорювати таке. Хоча хто тоді не ділився бульбою чи хлібом з односельцями? Отож геть усіх можна було б

вислати із Залісців туди, де Макар телят не пас. Причиною ж того нічного візиту було не так «пособничество», як хата наша – з жовтого бруса, під білою бляхою. Ми її три роки всією сім'єю ліпили, як ластівки гніздо.

Добре пам'ятаю той святвечір: мама, промовляючи традиційне «Дай нам Боже всім нового Різдва діждати у здоровлі та добрі...», додала, подивившись на покуть: «...і в своїй хаті». Ми жили тоді в старенькій хатині разом із бабусею, дідусем і татовим братом, тож мама не раз казала: нічого так не хотіла б, як нову хату – простору, зі світлицею, і щоб ганочок зі східцями, і квіти під ганком, і залізний півник на комині. Тоді, за святковим столом, тато промовчав, тільки якось пильно-пильно на свої руки подивився, ніби зважував, чи впораються вони, до всякої роботи звичні, ще й із таким клопотом, як будівництво.

А як тільки сніг зійшов, на подвір'ї вже сухі соснові бруси жовтіли. І почалося. Батьки самі не відпочивали, від рання до смеркання борсалися в роботі, кожную копійку вкладаючи в будинок, і нам із Марійкою спуску не давали. Якось сестра аж розплакалася: он усі дівчата з вулиці йдуть у Підгайці – там, кажуть, цигани отаборилися, ведмедя-танцюриста із собою привезли та й самі і танцюють, і співають, і на скрипках грають. А на ній знов усенька робота по господарству, бо мама хату тинькує. Так її, Марійчина, нещасна молодість і мине – то на городі, то біля худоби, а в неї вже руки болять.

Мама навіть не зупинилася й очей не відвела від рудої глини, кинула через плече, що тільки в лінивого руки не болять, зате хто працює, той не бідує, хто змолodu рук не шкодує, той на старість в добрі розкошує. Та по якомусь часі не витримала, зітхнула:

– Скоро Пречиста, треба хоч знадвору закінчити... Тобі ж у цій хаті жити. Та добре вже, біжи, доганяй дівок, а то будеш потім шкодувати та нарікати.

Кажу ж, зліпили ми собі хату, як ластівки гніздо. І покинули, як ластівки по літі.

Мабуть, товарняк, до якого заштовхнули тата, не встиг ще й за Україну від'їхати, як на нашому ганку прибили вивіску «Сільрада». А біля неї переможно став наш сусід Дем'ян Старунів у старому лапсердаку й новеньких чоботях. Юхтові чоботи, явно не по Дем'яновій нозі, розміри на два більші, із високими, заковченими халявами, уже засвідчували його новий соціальний статус, а сірий лапсердак із засаленими кишнями й рукавами ще нагадував про зовсім недавнє минуле новоспеченого сільрадівського секретаря.

Ми з мамою та Марійкою взялися ладнати собі нове житло – землянку. Викопали погрібець, притягли кілька сухих стовбурців із лісу, узяти трохи дощок зі свого і вже не свого подвір'я. Я змайстрував дашок, двері: у тата ж навчився, поки дім будували. І переселилися ми із сонячної світлиці під землю. Якби не дощі, то ще б нічого. Але тільки починалася волинська моква, на стінах виступала вода й тоненькі цівочки стікали донизу, як в'юнкі сиві вуженята. Сіра пліснява в'їдалася в ніздрі, у легені, заповзала під шкіру. Мама надривно кашляла ночами. Ледве перекантували ту дощову весну. Улітку стало легше: майже три місяці ми ночували надворі, під старою яблунею, на широких соснових санях, які не встиг домайструвати тато.

Землянку ми викопали через дорогу від сільради – там був наш город, скраечку якого росло кілька крилатих яблунь-пепінок. Місячними ночами біла бляха сяяла так, що я не міг заснути – дивився на те сяйво, вставав і йшов до хати, зазирає у вікна, тамував слюзи й стискав кулаки. А мама все бігала до ферми, шукала нашу Зіроньку, носила їй траву, припадала всім тілом до схудлої на колгоспних харчах рябої годувальниці й плакала біля неї, як біля хворої дитини.

Думали, що до осені зведемо хоч якусь хатину. Та надіявся дід на мід, та й без обіду zostався. Ніч із того думання не вийшло: не було за що, не було коли, не було як, бракувало вмілих татових рук. І тоді я намислив собі таке, від чого аж зовсім спати перестав: от вступлю до педшколи, вивчуся на вчителя, направлять мене викладати в якесь село, dadуть кімнату (учителям, які приїхали в наше село, дали ж), і я заберу туди маму із сестрою. Кімната – це, звісно, не дім, але ж і не землянка. Мені виповнилося п'ятнадцять. У школі мене називали башковитим, до того ж я багато читав: тато з малих літ заохочував мене до книжок, хоча сам закінчив тільки три класи церковно-приходської школи, а коли пани Брагіцькі в тридцять дев'ятому покvapно за Буг виїхали, я мало не півбібліотеки їхньої додому переніс. Хтось із сусідів хапав покинуті стільці, хтось – дорогі ненаські ходники[4 – Ходник (діал.) – тканина доріжка, килим.], а я – книжки. Учителі, яких у нашу школу прислали після війни, таких книжок і в очі не бачили.

Сьогодні й сам дивуюся з тієї відваги. Могли ж запитати під час вступу про батька й указати на двері: завертай, хлопче, голоблі... Але прийняли. Може, тому, що в багатьох батьки опинилися деінде, а може, ще й тому, що в ті повоєнні роки мало грамотних було серед моїх ровесників: за Польщі сільські діти ходили до школи хіба зиму-другу, а за советів ще часу не було, щоб закінчити сім класів.

Нас трое з одного села стали учнями педшколи. Точніше, із самих Залісців двоє, я і мій двокри́дний брат, а Соломійка – з хутора, що примостився кілометра за півтора від крайньої сільської вулиці. Іноді ми під'їжджали попутною вантажівкою, іноді хтось з односельців підвозив «панів спудеїв» до міста на возі, але зазвичай ми ходили пішки. Щоб встигнути на заняття, доводилося вставати ще затемно. Із села ми з Каськом ішли до Волошенюкового хутора, де до нас вибігала Соломійка, а тоді вже втрьох через невеликий лісок прошкували до путівця, що вів до міста. Бувало, як дуже вже занегоджувалося, ночували в когось із земляків. Тоді в місті почали будівництво кількох заводів, і чимало людей із навколишніх сіл змінили статус – перейшли із землеробів у будівельники, маючи надію згодом влаштуватися на тих же заводах робітниками.

Це сталося вже на другому курсі, у вересні, рівно за рік після вступу до педшколи. Яюсь перед її вікнами, голосно чмихнувши й норовисто крутнувши лискучим чорним задом, зупинився «воронок». А за кілька хвилин мене викликали до директора.

– Горнич? – похмуро глянув на мене блідими риб'ячими очима цибатий дядько в галіфе й форменому кашкеті.

– Так, – відповів я.

– Читай! – він тицьнув мені під ніс зіжмаканий аркуш.

– У колгоспному ярмі / Ходять люди, як німі...

Я відчув, як раптом замлоіло в ямці під грудьми, перед очима попливли жовті кола.

– Та що ти там бурмочеш, ніби три дні не їв, мати твою? Голосно читай! – Чоловік нервово закрокував навколо столу, постукуючи по ньому вузлуватими пальцями.

– У колгоспному ярмі
Ходять люди, як німі.
Як отара, день при дні...
Заробляють трудовні...
Ані пісні, ані волі,
Бідні, ледве дишать.
За сім днів роботи в полі
Їм один запишуть.

Я читав, а в голові схарапуджено металися думки: як цей вірш потрапив до рибкокого? Хто міг вирвати аркуш із мого потаємного зошита, якого я нікому жодного разу не показував?

– Ну, упізнав своє писання, поет хренов?

– Це не мое.

– Не твоє?! А чие?

– Не знаю.

– А почерк чий?

– Тут же друковані букви.

– Ти диви, справді друковані... Мда... Мда... Неси-но свої зошити. Ні. Хай директор принесе, а то ти ще загубиш дорогою. Чи сам загубишся, мати твою... Бігай потім за тобою лісом.

Директор витрусив із торбини на стіл дві книжки й кілька зошитів. Але в жодному з них не було вирваної сторінки. Мене посадили у «воронок» і повезли додому. У землянці хіба що мокрих стін не роздовбали, але також не знайшли нічого. Той зошит наче крізь землю провалився. Та й що такого цікавого вони б там знайшли? У ньому було десятків два віршів про мое перше кохання, у якому я й сам собі ще боявся зізнатися, і ось один такий, про колгосп... Хтось вирвав аркуш із крамолю, а самого зошита забрав і заховав. Та так заховав, що тепер я й сам не знаю, де його шукати. Але навіщо? Навіщо він це зробив? Міг би віддати рибкокому весь зошит. Тим більше, що всі інші вірші я просто писав, а не виводив друкованими літерами, і вони могли б «без суда и следствия»...

Мене допитували ще кілька днів. Цибатий кричав, що він і так точно знає: «Це твій, бандитський вилупку, пасквіль на владу, яка принесла в цю діру, у цю лісову глухомань і колгоспи, і заводи, і культуру, але такі неблагодарні тварі, як ти, не вміють оцінити те, що їм на блюдечку з голубою кайомкою подали», – мое зізнання йому до дупи, але він звик розв'язувати язика й не допустить, щоб його за носа водили. Та той крик розбивався об мое мовчання, як горіхи об стіну. І до нас знову приїхали вночі. І знову все повторилося, як тоді, коли забрали тата.

– Ну що, невеста з тілі-тілі-теста, підросла? – реготнув до Марійки той самий, дебелий. – Я ж тоді казав, що ми тебе оставляємо, але поки що. От тепер приїхали сватати. Брат твій женишка тобі підшукав. Знаєш, як звати його, женишка тоєсть? Сибір. О, то пацан шо нада! Крепкий, здоровий, як бугай, тільки холодний дуже. Ну нічого, ти ж гаряча, розігрієш його, так сказати, розтопиш своїм пламенним серцем його вічний лід. Ха-ха-ха... Ну що ти носа вернеш, чого кривишся? Сибір тобі не нравиця? Понравиця, полюбиш, як миленька. Ще не такі полюбили.

Посватали нас аж у Сольвічегодський район Архангельської області.

Привезли вночі, висадили в засніженому полі під величезною чорною підковою лісу. Мороз аж шкварчить. Сплюнеш – а на сніг не слина, а крижинка падає. Мама, така знесилена довгою дорогою, що й говорити вже не могла, прошепотіла нам із Марійкою, щоб ми бігали або хоч ходили, ходили й не зупинялися. Сама вона вже не мала на те сил. Ми всю ніч бродили слідом за такими ж, як самі, виснаженими, напівпритомними, бродили по колу, утоптючи сніг і зігріваючи себе рухом. Страшенно хотілося зупинитися, упасти на рипуче білосніжне простирadlo поля й заснути. Сон марю волочився за нами, чіплявся за руки, гирями зависав на ногах, солодко цілував у повіки. Хтось, бувало, і піддавався тим поцілункам, а тоді падав, мов підкошений. Коло на мить сповільнювалося, піднімало свою ледь теплу загублену ланку, ставило на ноги, здмухувало з неї важкий наліт сну та снігу, приводило до тями, прилаштовувало до себе й рухалося далі. Адже зупинка означала смерть.

Тільки-но засів ранок, коло розпалося й потягнулося на звуки вантажівок, що загуркотіли від лісу. Ті, хто не ходив у колі, уже не почули рятівних звуків автомобілів, не підвелися зі снігу. Ми вкинули мерзлі трупи в обледенілий кузов однієї з машин, в інші сіли живі. Ох мамо, мамо... Нащо я дозволив вам тоді заснути?!

Марійка відійшла за рік. Кашляла дуже. Коли табірний наглядач виштовхував її того ранку з бараку на лісопояс, вона аж палала, а привезли сестру звідти холодною як лід. Я дивився на неї й навіть плакати не міг – щось клекотіло в грудях, і сльози згоряли в тому клекоті, не докотившись до очей, – тільки стискав кулаки й потай присягався, що нізачо не залишуся тут. Нізачо! Навіть якщо мені суджено буде вирватися на волю лише на день чи й на годину, а далі загинути, усе одно втечу.

Думка про втечу не полишала мене ні вдень, ні вночі. Вона стала тим маленьким невидимим двигунчиком, який щоранку заводив моє тіло, піднімав його з дерев'яного лежачка, гнав по артеріях кров і наповнював це сіре, гнітюче життя сенсом. Мозок уперто прокручував варіанти втечі, а очі нікали мерзлою землею, ніби сподівалися побачити в ній якийсь потаємний хід, який би вивів мене на волю. Якось між високими штабелями дров та купами обрізаного гілля з повалених дерев мій погляд наштовхнувся на невеличку довгасту ямку розміром із дерев'яні ночви. Ямка неглибока, але таку сухоребру здихлю, як я, вона повинна була вмістити. А якщо зверху ще й чимось прикидати... якщо закидати, скажімо, дровами... а під дровами ж можна дихати...

Спочатку я обмірковував, кого б попросити про таку незвичну послугу. Але мій насторожений внутрішній голос підказував, що довіряти не можна нікому. Чекав дня, вибирав сприятливу мить, коли поблизу заглибини нікого

не буде і я зможу прокрастися між штабелями, покласти в неї своє згорнуте калачиком тіло й попливти в ній, як у човнику, нестримною течією часу.

Така мить настала. Зміна добігала кінця. Насувалася негода. Рвучкий вітер поквалливо наганяв темні отари хмар, сутінки щільно огортали ліс, біля ділянки із залишками вирубки ні душі. Я прокрався до того рівчачка, влігся в нього, гачкуватою гіллякою потягнув на себе складену поруч купу полін – дров'яна стіна посунулася на мене, упала, мало не прибила своєю вагою. Але я й не ойкнув. Лежав, вдихав п'яний запах соснини й чекав, коли лісоповал спорожніє. Тільки-но через продухи між полінами темно глипнула ніч, вибрався з-під завалу, прислухався й кинувся навітікача. Вирішив: треба бігти, бігти й не зупинятися, щоб добратися якомога далі, поки не спохопилися. Години за дві був уже біля колії, видряпався на платформу, вантажену лісом, і причаївся. Від радості, що таки зумів утекти, аж не тямився. Але доїхати вдалося тільки до Сольвічегодська. Звідти назад у селище під конвоем.

– Тебе зразу пришльопнути, як собаку, чи трохи помучити? – дихнув мені в обличчя перегаром Одноріг і націлювся в мене оброслою чорними волосинами бородавкою, припасованою прямісінько над переніссям.

За кольором цього круглого наросту, що й дав прізвисько начальникові охорони, можна було дізнатися й про кількість алкоголю, яку той спожив, і про рівень люті в його крові. Наразі вони аж зашкалювали: бородавка стала темно-бордовою із синім відливом. Отже, Одноріг і справді міг мене пристрелити. Але чомусь передумав. Раптом криво посміхнувся.

– Любишь бегать? Харашо! Будешь бегать!

Наступного дня під кінець зміни начальник охорони особисто явився на лісоповал. Пройшовся вздовж колони, яка рушала до бараків, і тицьнув у мене пальцем.

– Стаять! Два шага вперед! Вокруг паляни бегом марш!

Я робив коло за колом навколо вирубки, а він стояв і посміхався, аж поки я не впав. Наступного дня все повторилося. І третього, і четвертого, і п'ятого... Мое виснажене роботою й біганням тіло волокли до бараків, як мішок із тирсою, і кидали на нари. Від вечері на той час уже не залишалося й сліду, і я засинав тяжким сном, не маючи й ріски в роті. А вранці знову робота. Відчував, що довго не протягну. Одноріг, казали, уже з кимось заклався, скільки днів мені залишилося на цьому світі сніг топтати. Та і його дні в таборі вже були злічені. Уночі, повертаючись із чергової п'ятики, він влупився чолом об двері – на ранок його бородавка нагадувала велику синю порхавку, а під обід його повезли до шпиталю в Сольвічегодськ. Відтоді я його не бачив.

Майже рік я валив ліс, ів баланду, ходив на політінформації. І весь цей час денно й нічно виношував у голові план нової втечі. Продумував, яку пору року краще вибрати (вирішив, що літо), як буду їхати, де виходитиму й робитиму пересадки, де йтиму пішки, як обминатиму дороги; вивідував і запам'ятовував розклад руху потягів.

До літа не витерпів. Утік у березні. Із селища вибрався так само. Але цього разу вже не поспішав вилазити з-під дров'яного завалу, лежав майже дві доби, поки мене не перестали шукати поблизу лісоповалу й на найближчих станціях. Третьої ночі, геть задубілий, вибрався з-під дров,

пробрався на платформу з деревиною, проїхав зупинки три й зістрибнув. Три дні пробирався лісами вздовж колії. На світанку четвертого купив квиток у загальний вагон пасажирського потяга – до найближчої станції (треба було економити гроші), далі – зайцем, інколи під сидіннями в загальних вагонах. Кілька разів змінював потяги й товарняки. Я не розслаблявся ні на хвилину, небезпека загострила мої слух і зір, страх бути спійманим зробив мене надзвичайно обережним – як лісовий звір, я на відстані відчував чужі запахи, вловлював підозрілі звуки, передбачав розставлені пастки, обминав їх і рухався далі. І все ж ця мандрівка також могла обірватися.

Це сталося вже перед Москвою. Я купив квиток у загальний вагон до найближчої станції, але не вийшов на ній. Як завжди, примостився посеред вагону – так, щоб можна було бачити двері з обох боків й у разі небезпеки вчасно пробратися до виходу або заховатися під сидіння. Чахкання потяга, нічна задуха в напханому людьми вагоні, похрюпування з усіх боків... Мені здавалося, що я тільки на мить провалився в сон, лише на якусь секунду-другу. Схопився від того, що хтось торсає за плече. Зі сну не міг зрозуміти, де я й хто переді мною. Чоловік у форменому картузі дивився на мене й мовчав. Я також мовчав і дивився. Відчував, як холонуть пальці рук і ніг, прислухався до безладного гупання серця, безпорадно зіпав ротом і подумки молився.

Що він угледів тоді у моїх розширених зіницях, той суворий залізничний службовець із потворним рубцем на шиї, що грубо випинав з-під коміра шинелі? Що прочитав у моєму затерптому погляді? Може, у нього десь такий же син, як я... А може, того холодного весняного досвітку на терезах душі чоловіка просто переважила Людина, а не Контролер... Він постояв, мовчки повернувся й пішов далі. Тоді я вперше зрозумів: є система з її залізними законами й капканами, але є й просто люди, які навіть в умовах найстрашнішої системи можуть вибирати – заганяти в ті капкани собі подібних чи зробити вигляд, що не помічають переслідуваних і дати їм хоча б маленький шанс вижити.

Я дістався до Москви. Звідти – до Києва. У Києві відчув полегшення: вірив, що тепер уже обов'язково доберуся додому, хоч би довелося пішки йти чи навіть повзком повзти.

У Залісці навіть не заходив. Обійшов село попід ліском і зразу до Волошенюкового хутора. Довго стояв під яблунею, що вже перецвіла, але ще не випнула із зав'язі зелені кулачки яблучат. Стояв і вдивлявся в завішене білими фіранками Соломійчине вікно. Мене била пропасниця. Хотів і не наважувався постукати. Що, як вона побоїться навіть говорити зі мною? Що, як уже забула давно? Що, як заміж вийшла? Та й хто я їй? Нам було по шістнадцять, лише по шістнадцять. І я поводився, як дурний дітвак: не насмівся навіть натякнути, як кохаю її, як думаю про неї ночами, як мало не млію, коли вона йде поруч. Тільки й того, що дивився та вірші писав, писав і дивився. Інколи мені здавалося, що вона про все здогадується. Але то були тільки здогади, а тепер і вони випаровувалися, як вранішня роса на траві.

Стояв і боявся підійти до хати, ноги наче прикипіли до землі – не мав сили їх відірвати. Скинув черевики, провів стертими ступнями по молоденькій траві, відчув її прохолодний лоскіт і раптом впав і зразу ж заснув як убитий: далися-таки взнаки майже двомісячна мандрівка, недоїдання, недосипання й безконечне загострене відчуття небезпеки. Після пригоди під Москвою найбільше боявся, що мене можуть спіймати під час

сну, безборонного, розслабленого, і тоді я не зможу втекти. Тому й спав відтоді, як заець під кущем: одне око дрімає, друге – навколо позирає.

Тепер сон повністю забрав мене у своє царство, де так легко міняються місцями земля й небо, зміщуються часові площини й разом ходять мертві й живі. Я побачив маму й Марійку. Стояли посеред безкрайніх снігів, міцно обійнявшись, у грубих фуфайках лісорубів, у протертих кирзях, махали мені привітно руками в грубих брезентових рукавицях і наказували передати вітання селу. Я просив їх іти за мною, переконував, що це ж так близько, рукою подати: тільки річку перебрести – і вже наша вулиця. Вони завагалися й нібито вже зібралися йти. Але річечка, ота наша вузька й мілка фоса, раптом стала ширшати, ширшати, поки другий берег не забовванів аж десь біля обрію. Її вода почорніла, збурунилася, загрозливо зашуміла, покрилася сивою піною. Я з жахом усвідомив, що це ж не фоса, яка протікає за нашим городом, а Північна Двіна й що перейти її мама з Марійкою вже ніяк не зможуть. Протилежний берег відсунувся за обрій, мама й сестра ставали все меншими, меншими, поки зовсім не зникли.

– Мамо! Марійко! – кричав я.

Вони, мабуть, також щось кричали з-за обрію, але їхніх голосів уже не було чути. Тільки рвучкий вітер над чорною водою, тільки вітер...

Я прокинувся від голосного мукання. Крізь високі стебла мальв, що, як молоденькі чатові в малинових беретиках, стояли над стежкою між садком і подвір'ям, побачив Соломійку – вона виганяла за ворота корову. Чорно-ряба, здається, не дуже хотіла йти на пашу й норовила повернутися до теплого хліва. Але ось напівсонне мукання почулося вже з вулиці. Соломійка побігла в сіни, вийшла з двома порожніми відрами, пішла до криниці. Я чекав: а раптом ще хтось вийде з хати, а раптом...

– Хто там?!

Голос наполоханий, і відра брязь об довгий кам'яний брус під тином.

– Не лякайся, Соломійко! Це я...

– Хто «я»?

– Не впізнала?

– Ти?! – Вона дивилася на сіре дрантя, що звисало на мені, як на городньому опудалі, на мої босі ноги й усміхалася крізь сльози. – Я так і знала, що тебе відпустять! Так і знала! Ти ж ні в чому не винен! Не було такого дня, щоб я про тебе не думала.

– Мене не відпустили. Я втік, Соломійко. Може, вони вже й тут шукають. Ти... Тобі не обов'язково... Тільки скажи – і я піду звідси. Тільки хоч слово...

– Шукають? Ну й хай собі шукають! – Вона озирнулася, схопила мене за рукав і потягла до дверей. – Я тебе зараз «піду»! Я тебе так «піду»! Не находився ще, гуляко нещасний!

Нагодувала, нагріла в печі баняк води, налила її в дерев'яний цебрик, поклала поруч сірий полотняний рушник із вишитими півниками по краях і

батьків одяг («він завеликий, але потім я вшию»), сором'язливо вийшла з хати. А коли зайшла, наказала:

– На горище! У нас причілок подвійний, ще в сорок третьому покійний тато зробив. Там не раз хлопці переховувалися. Схованка тісна, але надійна. Гуляй собі на горищі, але тільки-но відчуєш небезпеку – одного снопа вбік і туди: сиди й носа не висовуй. Треба перечекати, пересидіти. Щось же мусить змінитися! Мусить! Не може ж так бути вічно!

Соломійка пішла до школи, де вона вже рік вчила першокласників. А я пробрався в схованку між двома рядами житніх снопів і вперше за стільки часу заснув тривалим, міцним, спокійним сном. Спав півтори доби з невеликими перервами, коли Соломійка будила мене й змушувала поісти. Остаточно прокинувся від галасу. Визирнув крізь солому – і серце похолонуло: хутором снували якісь люди. Біля криниці стояла порожня вантажівка – мабуть, ті чоловіки приїхали на ній. Чув, як гримали хатніми дверима, як щось перевертали всередині, як скрипіли шаблі драбини, приставленої до горища, як хтось сердито сопів і топтав ногами купку торішнього сіна на ньому. От тобі й зміни, панно вчителько!

– Знайшли криівку під лісом... Хлопців, мабуть, хтось попередив, і вони втекли... От і шукають, – розповіла Соломійка, бліда, мов крейда. – І за тебе розпитували. Чи не об'являвся часом, чи не подавав якоїсь звісточки про себе?

У мене тривожно тенькнуло в грудях.

– Чому це вони саме тебе розпитували?

– Ти забув, як нас іще з першого класу дражнили? «Молодий молоду покотив по льоду...»

– «...Уставай молода, бо холодна вода», – засміявся я. – Моя мама тебе завжди невісточкою називала.

– От через те, мабуть, і питали.

– Мені краще піти звідси...

– Навіть не думай! Не відпущу! Піде він... Куди? Хто тебе чекає? А про молодого й молоду... То я так, просто нагадала тобі, думала, забув. У селі про це вже давно ніхто не пам'ятає. Та й ті шукальники-питальники самі не вірять, що ти міг із такої далечини аж до села дістатися. Ще ніхто звідти не повертався. Думають, що ти десь там, у тайзі, заховався в якійсь барложці, а може, і загинув дорогою... Що більше часу пройде, то певніше вони так думатимуть. А там щось зміниться. От побачиш, щось зміниться! Не може так бути весь час. Не покидай мене. Я ж... Я без тебе помру!

2

– Ти щось сказала? Ні? Мабуть, мені просто почулося. Та куди ж ти пориваєшся? Чого навіть у сні тулиш до себе свою торбеху писану-вишивану, ніби в ній твоя доля схована? Що тебе так тривожить? Кого ти боїшся? Ну-ну, спокійно, спокійно. Ось випий ще трохи настоянки й спи. Усе минеться. Синці зійдуть за кілька днів, зламані ребра зростуться. Думаєш, звідки

цей старий знає, що в тебе ребра зламані? О, я багато знаю, багато, зеленоока. Поспи ще трохи. Я посторожу.

То було дивовижне літо. Не вельми спекотне, але й без набридливої мокви, яка так полюбляє наш озерно-лісовий край. Спочатку я тільки підглядав за ним крізь щілинку між причілковими снопами. Бачив, як поступово змінюється колір трави зі смарагдового до темно-зеленого, як з-під високих трав'яних хвиль, ніби з-під океанських вод, несподівано випинаються, випливають і вибухають різними барвами острівці квітів, як вони, м'яко поніжившись під теплим небом, знову зникають, пірнають у глибини часу, наче в океанські води, аж до наступного літа. Як наливаються соками плоди, шерхне й потроху рудіє картоплиння, як усе нижче опускаються важкі круглі корони соняхів.

То було наше літо. Райське літо. Тітка Ганна тільки зрідка навідувалася на хутір із села, де тяжко домучував свій вік її покалічений артритом батько. Тож Соломійка, схожа на бджілку, притрушену сонячним пилком, поралася за двох: сапала город, носила воду з калабані на огіркові грядки, зжинала серпом бурячиння для теляти, виганяла корову на випас, годувала цілий виводок качок. Я дивився з горища, як вона клопочеться, й аж нетямився, так хотілося взяти в руки косу чи сапку, граблі чи пилку, стати поруч із Соломійкою. Але вона й чути про це не хотіла: «Береженого й Бог береже». І я нудився у своєму сховку та чекав ночі.

Ті ночі!.. Спочатку відчинялася ляда, крізь неї піднімався оберемок літніх ароматів – пахло то любистком, м'ятою й чебрецем, то суницями й чорницями, то свіжими огірками й кропом, то вишнями і яблуками-папірівками. Слідом за тими пахощами з'являлася Соломійка. Сонце м'яко промінилося крізь її смагляву шкіру й освітлювало горище. Пружні груденята, як налиті медовими соками яблука, падали мені до вуст. Ми раювали. Я божеволів від того сैया, від тих доторків, від тих пахощів, від того ніжного туркотіння.

Якось, коли вона заснула біля мене, я тихенько спустився зі своєї схованки на землю. Підкрався до старезної груші, біля якої висіла коса. Торкнувся пальцем леза, що синювато саянуло проти місяця, і не стримався – збиваючи росу, пішов, майже побіг стежкою через город, до високих трав, що шуганули вже вище колін. Отямився, коли почув за спиною голосне схлипування.

– Чого ти, дурненька?

– Настрашилася. Прокидаюся, а тебе немає. Не роби так більше. Чуеш? Не роби! А раптом хтось побачить? Якщо з тобою щось станеться... Якщо, боронь Боже... Як я буду жити без тебе?

– Нікуди я не подінусь. Та й хто мене тут побачить, на хуторі? Он і ті вже не шукають, забули. Мабуть, і справді думають, що мене тайгові ведмеді роздерли.

– Ну й хай думають!

І все-таки мої трудові спуски на землю відтоді стали звичними, особливо в місячні ночі. Роботи на хуторі вистачало, і чоловічі руки ой як потрібні були. Кохання піднесло мене до небес і притупило почуття небезпеки на

землі. Та й хто мав мене бачити? Три садиби розташовані на такій відстані від Соломійчиного обійстя, що з них ніц не вгледити. А із села до Волошенюкового хутора й удень рідко хто навідувався, не те що вночі.

Того недільного ранку я прокинувся від сердитого чмихання автомобіля. Визирнув обережно – біля обійстя розверталася синя «Победа». Ось вона, здійнявши хмару куряви на дорозі, хвацько пришвартувалася перед самісінькими ворітьми. Високий молодик з акуратною стрижкою, у начищених до блиску хромових чоботях впевнено відчинив хвіртку й попрямував через двір. Я чув, як він радісно привітався із Соломійкою, як вона запросила його до хати. Який знайомий голос! Та це ж... Господи! Касько! Як він за ці роки витягнувся, змужнів! Яким красунчиком став! Я на мить забув навіть про той застережливий холодок, який завжди відчував при рипінні хромових чобіт, вибрався зі своєї тісної схованки, стрімголов перекотився через копичку запашного сіна, скочив на ноги, нагнувся над лядою, рвучко підняв її.

– Ка...

І не договорив. Кров раптом шугонула мені в голову, і перед очима попливли червоні кола.

– ...іне!

Соломія!
І серце зрадіє!
Соломія!
Кажу знов і знов:
«Ти моя найщасливіша мрія!
Ти моя найпалкіша любов!»

Я знав ці рядки! Дуже добре знав! Ще б пак! Це ж я сам їх написав. У тому зошиті... Тому самому, який так загадково зник тоді, у педшколі, і з якого було вирвано той злочасний аркуш, через який мене відправили в товарняку до Сольвічегодська. До Сольвічегодська, у мерзлій землі якого залишилися мама й Марійка. «Соломія!/І серце зрадіє!..» Цей вірш я написав для Соломійки. Написав, та так і не прочитав ніколи!

Я стояв, наче блискавкою вражений, – тримав у руках ручку ляди й не знав, що з нею робити, не міг ні розігнутися, ні дихнути. А в сінях знову рипнули чоботи й почувся сміх.

– Ну ти подумай, добре подумай, Соломійко! Чого тобі в сільській школі киснути? А з райкому комсомолу знаєш як можна стрибнути? На самісінький Олімп! Мені обіцяють підвищення. І ти за мною піднімешся. Та ми б із тобою!..

– Та чи я зайчиха, щоб стрибати? – сміється Соломійка.

– А хіба я писав би такі вірші для зайчихи?

Це він писав?! Це він?! А грім би його вбив!

– Ти... Ти... для мене все, – чулося із сіней. – Ну навіщо таку красу на хуторі ховати? Для кого? Кращого за мене все одно не знайдеш. Даю тобі тиждень на роздуми – і...

Я чув його важке дихання, чув, як Соломійка пручається. Мозок накрила гаряча хвиля, і він уже не міг керувати моїм тілом, воно не слухалося його, тремтіло від гніву й аж корчилося від бажання вбити того прилизованого в хромових чоботях. Я рвонувся донизу. Але не встиг: він пішов, голосно гримнувши дверима й насвистуючи якусь веселеньку мелодію. Соломійка розкинула руки й затулила собою сінешні двері.

– Зупинись! Отямся! Що ти надумав?! На себе погибель накличеш! А я? А моя мама?

Він приїхав рівно за тиждень – у неділю, о такій же порі. Знову колеса «Победи» гонорово здійняли шлейф куряви й завмерли біля хвіртки. Знову гість, порипуючи чобітьми, ходив хатою й переконував Соломійку їхати до міста. Знову читав їй вірш. Інший, але з того самого зошита... З того самого... І знову обіцяв приїхати.

Він приїжджав, поки не перечитав усі мої вірші. Після кожного його від'їзду Соломійка плакала. Тулилася до мене й говорила про лихе передчуття, про якісь тривожні віщі сни, про те, що можна було б кудись утекти, може, навіть завербуватися на Донбас – туди вже кілька хлопців і дівчат із села виїхали, щоправда, добровільно-примусово. Соломійці страшно подумати про той Донбас, про шахти, про те, що доведеться попрощатися з хутором, зі школою. Але ще страшніше залишатися.

– Ми ж не злочинці якісь, щоб ховатися все життя, – благально заглядала мені в очі. – Мені так хочеться вийти з тобою на люди. Так хочеться народити дитинку. А там, на новому місці, можна було б одружитися й жити собі щасливо.

Я пригортав її до себе, спивав солоні сльози з її горіхових очей, вдихав любисткові пахощі пшенично-русого волосся, обцілював її з голови до кінчиків пальців. Казав, що готовий хоч на край світу, аби тільки з нею, зі своєю Соломійкою. Але це не так просто: потрібні документи, і не просто документи, а на інше прізвище. Без них же ніде й кроку не ступиш. От тільки як їх зробити? Вирішили шукати потрібну людину.

Соломійка вийшла на вчителя малювання із сусіднього села. Подейкували, що Григорій Пушкарук працював у повстанській друкарні разом зі знаменитим графіком на псевдо Бей-Зот, який перед війною вивчився на художника аж у Варшаві, а під час війни друкував газету, усілякі листівки з відозвами, а як треба було, то й липові посвідки повстанцям виготовляв. Це вже в сорок четвертому Григора Івановича взяли до Червоної армії, з якою він пройшов до самого Берліна. Повернувся звідти з медаллю на грудях. Якби не вона, не допомогли б ні штурм Берліна, ні два важкі поранення. Григорій Іванович пообіцяв допомогти. Пообіцяв, але не встиг.

Тієї вересневої неділі синя «Победа» з'явилася на хуторі не зранку, як зазвичай, а надвечір. Примчала, здіймаючи вже не куряву, а бризки води з калюж: удень пройшов рясний дощ. Гість був не один – їх вивалилося з автівки троє. Певно, прибули з якогось бучного застілля, бо всі ледве на ногах трималися, збуджено галасували й розмахували руками.

Страх, як холодний вуж, заповз у мое серце, скрутився й причаївся в ньому. Страх не за себе, а за Соломійку. Цей візит не віщував для неї нічого доброго.

Дуже вже вони підігріті, дуже вже нахабно поводяться. А той... Рипить чобітьми попереду, поспішає, аж спотикається, розбризкує калюжі своїми хромовими, з грюкотом відчиняє двері.

Серце мое обірвалося й впало донизу, у сіни, та й покотилося заляпаню їхніми чобітьми підлогою до хатніх дверей. Лежало біля порога й болісно прислухалося до того, що діється за ними. Я почав спускатися слідом за своїм серцем. Але забрьохані жовтим суглинком гості не затрималися в хаті: гримнули дверима зі світлиці, потім сінешніми, затупотіли, зачвакали по калюжах, зарепетували п'яними голосами.

Я вистрибнув назад на горище. Думав, що п'яна компанія пішла до автівки. Визирнув крізь причілкову соломку, а там...

Господи, як ти міг таке допустити?! Як ти міг?! Соломійка в самій лише сорочці, розірваній на грудях, боса, з розпущеним волоссям, що пшеничним снопином огорнуло її голі плечі, стояла біля криниці. Ще мить – і вона вже не біля, а над нею. Одна нога на дошці, припасованій для відер, друга – на краєчку зрубу, над самісінькими цямринами.

– Не підходь! – закричала у відчаї. – Калісію-у-у-у! Не підхо-о-о-одь! Бо скочу!

Але він не зупинявся. Біг, засапаний і розчервонілий, і його хромові чоботи рипіли на всю вулицю.

Гаряча хвиля накрила мене, засліпила, шпурнула з горища. Не пам'ятаю, як я рвонув на себе важку ляду, як перелітав шаблі драбини, як летів через подвір'я, розхлюпуючи босими ногами холодне моквиння[5 – Мокрота, сирість (діал.)].

Вони вже обступили криницю з трьох боків, ніби в облогу брали, і голосно сміялися. Найголосніше – він, Касько.

– Зупиніться! Не треба! Не треба... Не чіпай її, брате-е-е!

Оте «брате-е-е!» було моєю останньою надією зупинити його. Але він не зупинився. І ті двоє теж. Коли я вибіг за ворота, Соломійки біля криниці вже не було.

– Будь ти проклятий, Каїне! Що ж ти наробив?! – у відчаї закричав я.

Трое відсахнулися від колодязя, повернулися до мене, дивилися осоловілими очима, з яких потроху вивітрювався хміль. Враз зірвалися, підскочили до мене, схопили, повалили на землю, вивернули руки, били ногами в живіт, під ребра, у голову, майже непритомного потягли до автомобіля. Мені було байдуже. Я не відчував болю. Те, що вогнем пекло в грудях і розривало серце, не мало ніякого стосунку до цих ударів чобітьми.

3

– Ну як ти, зеленоока? Подрімала трохи? Рука не затерпла, сумку тримаючи? Добре-добре, не буду. На ось, попей. Та не кривись, як середа на п'ятницю. Я знаю, що гірке, знаю. Сам же заварював цю гіркоту, поки ти спала, сім трав до неї вкинув і три корінчики додав. Пий-пий, не кривися.

Не цукерками ж мені тебе лікувати. Може, скажеш щось? На душі полетшало б. Мовчиш, не хочеш. Значить, іще не час...

Мордовія, Явас, табір суворого режиму. Десять років від дзвінка до дзвінка. І десять років тільки думки про втечу. Тільки думки й жодного, навіть крихітного шансу.

З Мордовії мене етапували до Воркути й кинули до шахти. Місяць я придивлявся та прислухався, а тоді взявся за свій план. Заховався в шахті, дочекався, коли всі вийдуть на-гора, уночі прокрався на вагонетку з вугіллям, зав'язав обличчя хусткою, щоб вугільна курява не забила дихальні шляхи. Так і дістався до колії. Добре знав із попередніх спроб, що з товарняка на станції сходити не треба: там уже можуть чекати всюдисущі охоронці пекла. Якщо зістрибувати, то тільки між зупинками. Підкотився до краю платформи, присів, випльовуючи з бронхів густу чорноту й хапаючи ротом повітря, відштовхнувся ногами й стрибнув у невідомість.

Чорний-чорнуший, летів крізь чорну ніч. Летів так довго, ніби перелітав з одного світу до іншого. Легко, як ніж у масло, ввійшов у якусь податливу крижану субстанцію й захлинувся нею. Обпечене холодним вогнем тіло на мить зсудомилося, а тоді розпрямилося, зарухалося, забоблялося, інстинктивно намагаючись виборсатися на поверхню: поклик життя не давав мені перетворитися на бурульку. Я й не зразу второпав, що опинився у воді. Уже пізніше виявилось, що вистрибнув із товарняка на мосту через Печору. На тому самому, яким мене недавно везли до Воркути.

Це було так несправедливо й так жорстоко, що мені хотілося стрибнути назад у Печору й не впливати більше з її холодних вод.

Після крижаної купелі, якою закінчилася моя втеча з табору у Воркуті, я потрапив до кам'яного мішка – видовбаної в камені вузької ями. Мене кинули туди голим-голісіньким і залишили без їжі й води.

Це було не перше мое знайомство з камерою в камені. Але, здається, цього разу мене хотіли остаточно згноїти в ній. Тримали два тижні. Тюремники з нетерпінням позирали на мое перетворене на напівтруп висохле тіло, на порепані до крові уста, запалі щоки, запалені очі: вони чекали мого кінця. Та коли один із них штовхнув мене носом під ребро, я плюнув йому на чобіт. Плювка, щоправда, не вийшло: за спеченими гарячкою губами – тільки терпкий, висохлий язик.

У мене не було страху, бо мене вже ніхто ніде в цьому світі не чекав, мені не було кого втрачати... Мое життя належало тільки мені. Я міг робити з ним що заманеться: тремтіти над ним, як лихвар над золотом, розбити його, викинути, продати. Але я вибрав обмін – життя на кілька днів чи навіть годин або хвилин волі. Я заклався, не знаю, з ким саме – з Богом, архангелом Михаїлом чи сатаною, – але заклався, що не помру ні в кам'яному мішку, ні на табірних нарах, ні на каторжній роботі. Останній мій подих буде не в зоні. Я мусів витрати цей заклад. Мусів – і край! І це додавало сили моему напівзруйнованому тілу.

Після Воркути мене перекидали з місця на місце, ніби зумисне, щоб не зорієнтувався й знову не вибрався. А може, була така інструкція в їхній системі. За час тривалих табірних мандрів я перетворився з юного наївного

хлопця на посивілого мовчазного чоловіка з гострим, наче різьбленим із каменю, упертим профілем і затягим поглядом.

Уже таким я прибув до Архангельської області. Нове старе місце... Сюди колись мене доправили з рідних Залісців і викинули посеред ночі з товарняка на сніг, тут, під Сольвічегодськом, я втратив маму й сестру, звідси розпочалися мої невилітні блукання. Тепер це місце стало для мене сьомим колом пекла. Але саме тут судилася мені зустріч, яка перевернула все моє життя.

Про дивного в'язня, перед яким навіть охорона часом навприсядки ходить, мені розповіли вже на третій день перебування в зоні.

– Шишка кремльовська, хрен московський! – сердито сплюнув дебелий кримінальник. – Аплюсини й лимони, гад, жере. А в мене зуби від цинги ходором ходять.

Чоловік років п'ятдесяти в такій же, як у нас, арештантській роботі, нашішкувато примружив виразні чорні очі.

– Приходь – поділюся. Тільки матюки із собою не бери – від них лимони скисають.

Паханова братва загула незадоволено: авжеж, у бараці живе, на табірних нарах, для виду в зоні горбатиться, але норми з нього не питають. А посилок з Москви одна за одною – з книжечками, марципанами там всілякими, он знову цитрусові пахнуть, аж ім животи зводить. Начальство табірне зубами скрегоче, але куснути цабе московське боїться. Може, він марципанами своїми з ним, тобто начальством, ділиться?

Я спочатку не йняв віри почутому: мало що блатні говорять. У тому, що поважне цабе може потрапити за колючий дріт, нічого дивного. У цій країні падіння з висоти пташиного польоту прямісінько в болото було справою звичною. Бачив я таких. Мало хто з них витримував, мало хто виживав.

Мабуть, правду кажуть: що вище злетиш, то нижче падати й легше розбитися. Але щоб комусь у таборі дозволено було їсти апельсини й навіть замовляти книжки?... Це вже щось із царини фантастики. Та коли почув, що той москвич дає читати свої книжки іншим, вирішив і собі спробувати: дуже вже хотілося почитати.

– А-а-а, той самий впертий бігун! Чув, чув! – Він примружено подивився на мене й простягнув руку. – Олексій Каплер, Олексій Якович. Кажуть, ти з України. Не з Києва часом?

– Ні, з Волині.

– А я з Києва. – Він іще раз пройшовся по мені зацікавленими чіпкими очима.

Мені аж мулько стало від того прискіпливого погляду, що ніби оцінював мене, запитував, чого я вартий.

– Ну що ти ніяковієш, як засватана дівця? – поплескав мене по плечу Каплер. – То в мене професійне: я ж кіно знімаю, сценарії пишу, одне слово, митець. От і придивляюся до людей – хто на яку роль більше підходить. Думаю, ти міг би головним героєм у моєму фільмі бути.

– Та куди вже мені до кіна... А ви з Києва, значить. Чого ж тоді вас шишкою кремлівською називають? – здивувався я.

– А вони так називають? От босота! Бачиш, яка історія, любий бігуне. На цей милий курорт із дротяними узорами й морозяними ваннами я справді прибув зі стольного града Москви. Але на білий світ з'явився в не менш стольному граді Києві. Мій батько був купцем першої гільдії. Купцем першої гільдії! Розумієш? О, це тобі не фунт родзинок. Може, якби не революція, якби більшовики не викоренили купецтво як клас, то і я став би таким же, як Яків Нафталієвич Каплер. Торгував би собі помаленьку, грошенята рахував, у гості до поважних людей ходив би. Але... Та це неважливо. Головне, що з торбами по світу я після революції не пішов. А чому не пішов? Бо в мене голова на плечах. Бачиш, який казанок? Ось так. Кругом якраз такий театр розігрувався... Уся країна – суцільна сцена. То куди ж мені було йти, як не на сцену? От і став артистом. У п'ятнадцять років мав уже в Києві свій театр «Арлекін». А потім подався в кіношники. Кіно – це зовсім нове мистецтво. Це така сила! Запам'ятай: за ним велике майбутнє. Кіно я й підкорив Москву. Ну, може, не всю, – хитро всміхнувся Каплер, – але кращу її половину, жіночу, точно. Чогось вони налетіли на мене, як мухи на мед. То що б ти хотів почитати?

– А що у вас є?

– Усе, крім посібника з організації втеч із таборів. Поки мені пошта такого ще не доставила, пропоную для початку почитати п'єси Шекспіра. Чув про такого? Читав щось?

– «Ромео і Джульєтту». Польською мовою...

– Польською? – здивувався Каплер.

А коли дізнався про книжки з маєтку Брагіцьких, іще раз пильно обкинув мене своїм чіпким поглядом.

– У мене російською. Думаю, розберешся.

Книжку я буквально «проковтнув» за два вечори. Удруге Каплер зустрів мене вже як давнього приятеля, чи, скоріше, як сина свого давнього приятеля. У цього харизматичного чоловіка й справді була неабияка голова на плечах – у неї запросто могли б вміститися кілька енциклопедій.

Був він і артистом, і режисером, і кінодраматургом, і сценаристом. Словом, відомий чоловік, популярний. Та й не тільки жінки його, видно, любили – влада теж полюбляла, інакше б не нагородила Сталінською премією. Звісно ж, за фільми, які прославляли ту саму владу. Тож мусіла вона берегти свого пестунчика як зіницю ока й не давати й порошинці впасти на його голову. Чого ж тоді звалилася на ту голову ціла брила кам'яна?

Виявилося, усе через кохання. Донька Сталіна Світлана так закохалася у свого кумира, відомого серцеїда й улюбленця багатьох «вершкових» москвичок, що голову втратила. Зате сам генсек знавіснів, коли дізнався про об'єкт її захоплення. «Та ти на себе в дзеркало подивися! Потрібна ти йому! А як уже так закортіло в когось закохатися, то могла б собі росіянина знайти, а не жида!» Сталін ненавидів євреїв. До того ж вважав, що Каплер тільки захопився його Світланю, але ніколи її по-справжньому не покохає, а це боляче било по хворобливому самолюбству кормчого. Він

був переконаний, що цей роман його доньки з Каплером наче пляма від бульйону на його генсеківському френчі.

Щоб раз і назавжди покінчити з цим, Сталін нічого нового вигадувати не став, а зробив те, що звик робити з усіма неугодами, – відправив доньчиного кумира на північні простори СРСР, щоб не морочив їй серце, а йому – голову. Але слідом за суворим рішенням Сталіна надійшла до табору вказівка не забувати, що це не звичайний в'язень, що за ним у зоряній Москві сохне сама Світлана Йосипівна, тож опальному лауреатові Сталінської премії має бути чимало дозволено.

Може, і справді в серці Каплера віднаходило якийсь відгук те, що я також з України, де народився й він. А може, зацікавив я його своєю любов'ю до книжок. Як би там не було, а взявся він учити мене всього, що знав сам. Знав він багато, але не покладався тільки на свою пам'ять – замовляв у Москві книжки. І наука в таборі просувалася темпами – куди там університетським! Антична і європейська література, історія й зокрема історія культури, психологія творчості, кінодраматургія, режисура... Усе це мій молодий мозок, нагло відлучений від навчання й спраглий до знань, жадібно вбирав у себе, як суха губка – вологу.

– Вийдеш на волю, приїжджай до Москви – я тебе до свого інституту влаштую, будеш кіно знімати чи сценаристом або актором станеш. А як не буде мене в Москві... Всяке може трапитися... Усе одно поступай вчитися. Ти маєш і розум, і характер. Запам'ятай: освіта дає людині відчуття свободи. А вчитися тобі після нашого табірнього університету буде дуже легко, – сказав він якось після чергового заняття.

Сказав і загадково всміхнувся. Дивно так усміхнувся. Ніби задумав щось, але не знав, як той задум складеться. Та й хто там міг достеменно знати, яким боком повернеться його доля, чим завершиться день нинішній, що буде завтра й де він опиниться післязавтра.

Той вечір я майже не запам'ятав. Марив у тифозній гарячці. Епідемія вже забрала кілька десятків ув'язнених, але я мусів вижити. Мусів, бо не міг померти в неволі. Не міг! Я ж заклався, я ж... Навіть у ті короткі миті, коли язика вогневиці трохи спадали з мого розпеченого тіла і я виринав із небуття, насамперед чіплявся за думку про те, що не можу так закінчити життя. Ні! Ні! Ні! Нізащо! Мене рятували всім селом: припливали на червоних хвилях марень тато й мама, Соломійка й Марійка, родичі й сусіди, припливали з цього й з того світу, змочували мої спечені вуста криничною водою, обкладали мене від голови до п'ят прохолодним капустяним листям і подорожниками. Жар спадав, я знову приходив до тями й уперто повторював, що не можу, нізащо не можу померти тут, у цьому смердючому бараці за колючим дротом.

Одного разу крізь жовтий туман, що огортав мене з усіх боків, побачив Каплера й шпитального лікаря Рихтицького. Каплер про щось просив Рихтицького. Здається, щоб він потурбувався про мене, зробив для його табірнього студента щось таке, що той мав зробити для самого Каплера.

Мені було байдуже, що має зробити Рихтицький. Я переймався куди важливішою справою: вижити, вижити і втекти, а вже тоді можна й померти. Коли ж нарешті зовсім випірнув із гарячки, геть змордований хворобою, Каплера в таборі вже не було. Залишилися тільки кілька стосів книжок і записка: «А. Горничу. Мене забирають. Сподіваюся, що на волю. Книжки лишаю тобі. Найперше рекомендую прочитати Шекспіра. Не зупиняйся: учися

далі, читай. І не забудь: освіченість дає відчуття свободи. Довірся лікареві Р. Він допоможе тобі».

Шекспіра я вже перечитав разів три. Що тоді означає ця рекомендація?

Тижні за два, проходячи після лісоповалу біля шпиталю, я побачив крізь загразоване віконечко Рихтицького. Той махнув рукою й приклав пальця до вуст: мовляв, зайти, але обережно. Біля дверей лікаря сиділо троє чоловіків у робах і один у солдатському однострої – вочевидь, наглядач супроводжував занедужалих в'язнів. Я для годиться закашлявся, присів і став чекати.

Рихтицький був із репресованих. У таборах бракувало кваліфікованих медиків, тому нерідко в шпитальних кабінетах можна було побачити неблагонадійних у білих халатах. Вони почувалися не набагато вільніше й ситніше, ніж ми. Табірне керівництво з недовірою ставилося до них, плювати йому було з високих сторожових вишок на те, як ті живуть і що ідять. Чимало таких лікарів, ослаблених холодом і недоїданням, підчіплювали невиліковні хвороби від своїх пацієнтів і самі ставали смертниками. Неважко було здогадатися, що Рихтицький також уже недалеко від фатальної межі. Обличчя аж сіре, щоки запали, під очима чорні кола, груди роздирає сухий кашель. Він похапцем узяв мене за плечі, повернув обличчям до віконця, ткнув під лопатки фонендоскоп і зашепотів:

– Завтра тебе переводять. Куди – не знаю. Але вже є список тих, кого етапують звідси. Я повинен був дати довідку, що ти вже видужав після тифу й годишся для етапу. Вибачай, мусів. Мене Олексій Якович про що просив. Я обіцяв, але вже не встигну. На жаль. Чекав, коли ти зовсім оклигаєш. Може, на новому місці тобі вдасться. – І вже голосно: – Тут Олексій Якович дав мені одну книжку почитати, казав, що ти її ще не читав, просив передати її тобі. Бачиш, навіть дарчий напис для тебе. Це п'єси Шекспіра. «Ромео і Джульєтта», «Гамлет», «Король Лір»... Дуже цікаво. Обов'язково прочитай! Ну, будь здоровий і не кашляй! – І знову пошепки: – Під форзацем... На обох палітурках... Обережно... Не забудь...

Уранці мене етапували. Знову Мордовія. Робота на лісоповалі. Привіз із собою торбу книжок. А серед них кілька крупних купюр. Вочевидь, гроші, сховані в томику Шекспіра, були призначені для Рихтицького як плата за якусь послугу, найімовірніше, за організацію втечі. Але лікар не встиг виконати обіцяне, а сумління не дозволило привласнити чужі гроші. Утім, він уже відчував, що скоро перебереться туди, де гроші не мають абсолютно ніякого значення. А от мені вони могли стати у великій пригоді. Я знову зібрався тікати.

Втеча з табору – справа майже безнадійна. Та ще й узимку. Але я вирішив: пан або пропав – виберу день, коли падатиме сніг, пробиратимуся через ліс, добре б у тайзі пересидіти період активних пошуків, а тоді вийти до колії. Але потрібен провідник, який би, по-перше, знав місцевість, а по-друге, допоміг із запасом харчів, без яких цей план коту під хвіст.

На лісоповалі працювали кілька демобілізованих солдатів, які проходили службу в цих краях і залишилися, щоб заробити трохи грошей. Вони жили поза зоною, мали щотижня один вихідний день. Серед них і треба було шукати потрібну людину. Посередником став один із кримінальників, який узявся також дістати сухарі та консерви – він мав зв'язки з охороною і без проблем, але за певну мзду постійно доправляв у зону махорку, цигарки, іжу й навіть спиртне.

Уранці на місці вирубки почувся такий розпачливий крик, наче когось ризонуло бензопилкою. Охорона миттю кинулася до потеріплого. Лише на кілька хвилин. Але мені цього було досить, щоб заховатися за деревами й зникнути з лісопозаву. Солдат чекав на мене в домовленому місці, метрів за двісті, з двома парами лиж і полотняним наплічником із харчами. Він біг попереду легко, як лісовий звір, його молоде натреноване тіло не знало втоми. Я ледве встигав за ним: бозна-коли востаннє ходив на лижах, та й ослаб після тифу. Але без лиж про втечу звідси годі було й думати. Сніг уже третій день поспіль сипав як із рукава. Снігопад перетворювався на завірюху. Те що треба!

Під вечір ми дісталися до засипаної снігом лісової хижки. Розпалювати грубку не стали: хоч і сніжило, але я боявся, що дим може виказати нашу схованку. З'їли консерву, по скибці хліба, випили талого снігу й лягли спати. На світанку провідник мав провести мене далі, в іншу лісничівку, зорієнтувати на залізничну колію й повернутися, узявши другу половину обіцяної плати.

Стомлений денним переходом, я заснув, наче в криницю впав. Прокинувся опівночі. Щось розбудило мене, ніби якийсь дзвіночок у мозку сигнал подав і зразу ж розчинився в тиші. Ця тиша, якась така абсолютна, віковична, як до сотворення світу, мов обценьками, стискала голову, та так міцно, що, здавалося, ось-ось вухами кров бризне. Голова розколювалася від болю. У хижці не було нікого. Серце затріпотіло від тривожного передчуття. Я потягнувся за наплічником із консервами й сухарями, якого поклав біля голови, але його на місці не було. Засунув руку у внутрішню кишеню, де заховав гроші, – порожньо. Намацав у кишені штанив коробочку із сірниками, черкнув: маленький язичок вогню на мить освітив порожню хижку – у ній ні провідника, ні наплічника, ні лиж. Я зірвався на ноги, з усієї сили штовхнув двері, упав на коліна: слід від лиж починався біля самого порога й губився в лісі.

Якби той юда не вкрав мої лижі, я міг би спробувати й самостійно дістатися, куди намірився: залишатися без їжі не вперше, а води навколо он скільки – розтоплюй сніг і пий. Але без снігоходів далеко не зайдеш. Холод уже пробирався до кісток. Я мусів щось робити: чи запалювати вогонь і чекати або переслідувачів, або голодної смерті, чи вирушати в дорогу, іти й зігріватися власним теплом та хоча б крихітною надією вирватися з пастки, у яку так необачно потрапив. Вибрав друге. Відірвав від дверей хижки дві дошки, трохи відшлифував їх брусом, яким наточував бритву для гоління, прив'язав свої чудо-лижі до підшов валянок і пішов.

Я таки дійшов до колії. Аж на п'ятий день. Там мене, обмерзлого й виснаженого, підібрали й відправили до шпиталю. Праву ногу вдалося врятувати, а на лівій, у яку через дірку у валянку постійно набивався сніг, ампутували всі пальці. А потім був ще й карцер. А вже опісля – Колима. Звідти, сказали, ще ніхто не втік. Ніхто!

Але завжди знаходиться хтось, хто робить те, що досі не вдавалося нікому...

– Прокинулась? От і добре. Може, щось скажеш? Хоча б як звати тебе, зеленоока? Гаразд, мовчи. Не бійся: ніхто не знає, що ти тут. Якби знали, то уже прийшли б. Вач, сірїти починає, ніч минає. На що ти так дивишся?

А-а-а, то моя ікона. Дивуешся, що на іконі обличчя евенка? А хіба хтось зустрічав Бога й знає достеменно, яке в нього обличчя? Я бачив його таким... Не віриш? А ти повір. Бог приходив до мене в образі евенка, коли життя мое висіло на волосині. І та волосина втримала мене, такого довготелесого. Втримала, бо Він наказав.

А на другій картині сопка. Гарна, еге ж? Ніби вулкан, що тільки-но прокинувся від тривалого сну й ось-ось закипить, вибухне, вивергне магму, затопить нею все навколо. А під сопкою осінь. Колимська осінь. Ото модрини. Бачиш, як палахкотять, ніби вогняні язики до неба тягнуться. Якби сам не бачив, не повірив би, що хвоя може бути такою мідно-золотою. Але вона на модринах справді така, і опадає, як у нас – листя на дубах і тополях. Ти цього не знала?

Мовчиш. Ну то слухай. Бог любить красу, Він кожен куточок землі нею наділив. Щоб ми дивилися й самі до тієї краси тягнулися, вищими ставали. Навіть Колима... Прибув я туди невільник, арештантом, а став вільною людиною. Так буває: здається, що вже всьому кінець, що це твій останній глухий кут, з якого ніколи не вибратися, та раптом усе так повернеться... Ніби хтось переставить усе у твоєму житті, як фігури на шаховій дошці. Ти робиш шах і мат – і король у твоїй руці.

Ікону я написав уже пізніше, після Колими. І сопку теж із пам'яті малював. Сам не знаю, як воно так вийшло: ніколи про малярство й не мріяв. А якогось дня ніби чиясь рука моєю повела, і те, що було в пам'яті, на полотні зійшло. Значить, потрібно це було. Та ти не дивися на мене так – не божевільний я. А мо', і справді трохи... Та ми всі в Божій волі. Ти теж... Тепер-от лежиш і мовчиш. Мовчи. І дивися на картину. Казав мені той старий евенк, що коли довго дивитися на сопки, то можна зцілитися. Дивний евенк. Приїжджав верхи на олені з бубном за плечима, і завжди так несподівано, наче він дух тайговий, що мандрував між видимим і невидимим світами, виринаючи то в одному, то в другому.

Називав себе «білим» шаманом і нащадком Бомбогора. Чула про такого? Був колись, здається, у сімнадцятому столітті, вождь Бомбогор, він очолював евенкійські племена, які боролися за свої права й незалежність. Розповідав про білого Ворона, який розфарбував увесь світ, а сам став чорним; про Світову ріку, що тече з верхнього світу в нижній; про звіра, який вмирає й воскресає. А ще – про стійбище на озері Єромо, де він народився. І як у тайзі зустрівся віч-на-віч із ведмедем, але той його не зачепив, бо ж ведмідь – то заступник шамана. І як на Чукотці спіймав тюленя. Найбільше ж говорив про сопки – що не може без них, сняться вони йому, заради них на Колиму вертається. Восени, коли палають сопки золотим вогнем, сідає він на свого оленя й у супроводі двох білих псів приїжджає до них.

Іноді цілий день міг отак сидіти й дивитися, дивитися, дивитися... Казав, камлає. Камлання – це встановлення зв'язку шамана з надприродною силою, магія спілкування з природою. У такі дні від нього, бувало, і слова не почуєш. Звали його Аліт. А скільки йому років було, навіть він сам не знав. Мені чомусь здавалося, що Аліт від сотворіння світу кочує тайгою й тундрою, видимими й невидимими світами, Світовою рікою... Вічний кочівник. Вічний евенк, який любив усе на світі. Усе, крім рудні. Казав, зло на його землі почалося, як ті копальні з'явилися, як приїхали чужі люди й стали золото шукати. Бо не те люди шукають. І не там.

Ти дивися, дивися! Бачиш, яка гарна Колима! Бачиш яка!.. А будь вона...

Я знав, що мене доправляють на рудню «Северовостокзолота» МПЦ СРСР. На цій колимській копальні мені присудили прожити ще десять років. У те, що я їх справді проживу, не вірив ніхто, насамперед ті, хто вибрав мені це місце спецпоселення після табірної зони.

Я уявлення не мав, яка вона, Коліма. Коли гвинтокрил перед приземленням закружляв, а тоді почав спускатися, там, унизу, на землі, щось наче спалахнуло під осіннім сонцем. Я подумав, що то золота руда. Але якби золото лежало отак-от на поверхні, то навіщо б тоді рили ті кляті копальні, у які ще з часів царату почали заганяти приречених? А може, то внизу рудіє пожежа, у яку мене зараз викинуть із холодного черева цього пошарпаного гвинтокрила?

Виявилось, то мідно золотіли модрини. А в мене перед очима жовто пливли кола, як відблиски модринового марева. Гидко піднуджувало. Мабуть, через голод. Я з'їв свою останню суху пайку – кусень черствого хліба впереміш із тирсою й хвіст гнилої прив'яленої рибини – ще за два дні до Магадана, куди мене доправили етапом. І ось іще кілька годин цього калатання в повітрі, цього зависання між хмарами й лісотундрою. Нарешті земля. Нарешті. Ступив на неї правою ногою, зціпивши зуби, підтягнув ліву, закинув на спину наплічника з книжками та зміною білизни.

– Туди! – показав короткопалою долонею конвоір, що ледь діставав мені до плеча. – Ні, здається, туди.

– Та куди не підемо, то на якусь рудню потрапимо, – сказав я, ледве стримуючи блювоту. – Хіба тут є ще щось, крім них...

– Ох які ми умні-розумні! Розпатякався, зеку. Думаєш, на курорт після табору приїхав? Полазиш тут кротом місяць-другий – захочеш гопки скакати назад до табору. Та тут здоров'яки вільнонаймані за півроку копита відкидають, а ти... Самі ребра й шкіра. Тобі давно не місце на цьому світі. Ну, ать-два, мати твою. Зараз начальство, адміністрація то єсть, тебе оприділить.

Начальство рудні імені Олександра Матросова оприділило мене, доправленого на Колиму для спецпоселення з Мордовського табору, прохідником підземної ділянки – закладати вибухівку для підривних робіт, перевіряти ходи, у яких іще тільки збиралися добувати руду.

Перший спуск у шахту. На-гора бригада вільнонайманих: слов'яни, грузини, прибалти, навіть кілька якутів... На обвітрених, карбованих морозами й рудим порошком чоловічих обличчях легко читається стаж їхнього перебування на цьому каторжному промислі. Хтось іще тільки почав втрачати рум'янець і молоду свіжість шкіри – отже, нещодавно потрапив сюди, певно, проштрафився добряче й вибрав копальні Колими замість тюрми. А хтось уже так наковтався того важкого порошу рудні, що ось-ось поповнить розряд силікозників[6 – Силікоз – хронічне легеневе захворювання гірників, що розвивається за тривалого вдихання кремнієвого пилу.] – кандидатів у смертники. Розглядають мене, як ведмеда в цирку.

– Ди-но, ди-но, Василю, який довготелесий, та ще й шкутильгає! Хіба ж таких можна в шахту? Та він же більше тижня не витримає! – широко дивується круглолиций веснянкуватий хлопчина з наївними очима селяка.

– Тримай язика за зубами, – суворо наказує старший, мабуть, бригадир. – І зарубайте на своїх носах усі: до цього політичеського ні на крок. Нельзя! Даже якби він здихав... Ми бригада комуністического труда. Хтось один проштрафиться – усім прогресивку знімуть. І званіє ударників тую-тую...

Веснянкуватий хлопчина винувато відводить співчутливий погляд від мене. Хтось опускає очі. Хтось дурнувато сміється:

– А на хрена він нам, щоб ми до нього підходили! Нас політика не касається! Ми робочіе.

– Це не просто політичеській – він іще й погані стішки пише, – суворо кидає мені в спину бригадир голосом посвяченого в начальницькі таємниці, недоступні простим смертним.

Я працював уже п'ятий місяць. Стиснувши зуби, тягнув за собою безпалу ліву ногу, пробивався темними штреками, закладав вибухівку. Знав, що за інструкцією повинен мати напарника для підстраховки. Але хто тут дотримувався інструкції? Хто тут збирався підстраховувати політичного, викресленого зі списку живих іще того самого дня, коли гвинтокрил викинув мене на цю руду холодну землю? Усе частіше ловив здивовані погляди: як, ця сухоребра здихля й досі тримається? Коли ж він нарешті віддасть Богові душу? Здається, я когось дуже дратував своєю впертою живучістю.

Спускався в шахту один. Кілька разів ледь не задихнувся газом, що скупчувався в окремих місцях підземелля, як у балонах. Двічі згори падала порода, і заколи[7 – Закіл – тріщина, що утворюється в масиві порід під час ведення гірських (переважно вибухових) робіт.] тільки якимось чудом не розчавили, не перетворили мене на шматок кривавого м'яса – лише проорали своїми гострими краями криваві борозни на плечах.

Мене посилали на найнебезпечніші ділянки. Та чи й були тут безпечні? Десять поруч молоді чоловіки, переважно українці-західняки, безпаспортні втікачі з колгоспів, яким пригрозили: «Або в'язниця, або вербовка на Колиму», – бурили вертикальні штреки, орудували п'ятдесятикілограмовими молотами та дев'яностокілограмовими штангами. Коли бурили «вікна», порохова завіса стояла така, що один одного не бачили, марлеві пов'язки вже за півгодини ставали мокрими, потім наче зцементовувались так, що ні вдихнути, ні видихнути. Тож їх ніхто й не одягав – працювали без захисту.

Скільки тих, хто харкав кров'ю, поховала ця холодна земля! Скільком поламано ребра, руки й ноги під час обвалів! Нещасні раби з бригади комуністичної праці, які сахалися від мене, «політичеського», як від чуми. А я завжди один, завжди один. І під землею, і на землі. Хтось би вовком завив від того. А я після табірних бараків, набитих людьми, як іржаві консервні бляшанки – тількию, сприймав самотність свого бараку як благо. Я полюбив її. На самоті добре думалося. І навіть потроху римувалося.

Але скоро я відчув: колимські стражі не тільки стежили за мною зовні – вони намагалися пробратися в мій мозок, якимось чином прочитували мої думки. Ось і ця, про самотність як благо, прочитали. І зразу ж відреагували. О ні, вони не могли дозволити мені таке задоволення – тішитися самотністю. Я повинен був страждати, мучитися щохвилини, щосекунди. Невдовзі в мою барачну клітку підсадили кількох чи то алкоголіків, чи кримінальників, чи провокаторів. Вони доводили мене до сказу своїм нахабним намаганням втягнути у свою компанію, підпоїти,

спровокувати бійку. Тепер мені не хотілося повертатися в барак. Навіть у цьому страшному підземеллі було краще, ніж там, нагорі.

Натреноване вухо за соту частку секунди спіймало загрозливий звук над головою. Я рвонувся назад, але ліва нога не встигла за тілом. Густа темрява вдарила мене по голові й відкинула в чорну німоту.

– Авелю, подивися на мене!

Чий це голос? Я намагаюся розплющити очі. Але повіки такі важкі, що навіть ворухнути ними не міг, не те що підняти.

– Авелю, ти бачиш мене?

Я напружився. Дивно, очі мої заплющені, але я бачив того, хто до мене звертався. Чоловік у сліпучо-білому одязі стояв метрів за п'ятдесят, на виході з підземелля, і простягав до мене руки. Зверху в тунель проникало сонячне світло. Але обличчя чоловіка не видно було: воно ховалося під білим каптуром, з-під якого на груди спадало волосся.

– Господи, це ти? – видихнув я.

– Я, Авелю.

– Але я не Авель, Господи! Я Авдій, Авдій Горнич.

– Мені краще відомо, хто ти. Підводься!

– Я не можу.

– Можеш! Можеш! Підводься!

– Але мене вбили, Господи! Я мертвий.

– Тут я вирішую, хто мертвий, а хто живий. Я, а не вони. Вставай. Іди сюди, Авелю! За мною йди! Наказую!

Я намагався виконати наказ, але повіки не піднімалися, тіло не слухалося. Ще раз... Ще... І ще... Щось сліпучо-біле кресонуло по правій зіниці. З-під повіки викотилася сльоза. Ще одна. І ще. Сльози стікали обличчям, скапували в ліве вухо.

– Молодця! Молодця, Авель. Моя знала, моя казала: ти олень, ти живучий олень... Його дух не покине твоя...

Хтось нахилився наді мною, торкнувся чола, витер з обличчя сльози чи, може, кіптяву. Аліт! Евенк! Маленький дивний евенк! Вічний кочівник із непереборною потребою мандрів, яка змушує його пробиратися від Якутії до Колими, від Колими до Чукотки. І скрізь у нього є хтось, з ким йому треба просто помовчати, і скрізь його чекає хтось, кого треба пригостити смачним дуктем^[8 – Святкова евенкійська страва.] з риб'ячого мяса та борошна з риб'ячих кісток.

За місяць до того, коли я вже знемагав від надривного кашлю, що висотав із мене всі сили й почав окроплювати кров'ю сіре харкотиння, перемішане з рудою підземною кіптявою, привіз мені вічний евенк слоїчок песцевого смальцю і якусь густу настоянку з тайгових корінців і трав. І звідки він

знав, що худючий довготелесий спецпоселенець, якого він уперто називав Авелем, заходиться від кашлю? Не міг же він чути оте мое бухикання в тайзі, долаючи десятки кілометрів на своєму олені. Чи все-таки міг?

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=37975440&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

1

Рубель – вузька дерев'яна дошка з ручкою й поперечними зарубками для качання білизни.

2

Куфер (діал.) – скриня.

3

Тук (застар.) – сало.

4

Ходник (діал.) – тканина доріжка, килим.

5

Мокрота, сирість (діал.).

6

Силікоз – хронічне легеневе захворювання гірників, що розвивається за тривалого вдихання кремнієвого пилу.

7

Закіл – тріщина, що утворюється в масиві порід під час ведення гірських (переважно вибухових) робіт.

8

Святкова евенкійська страва.